

K ŠEŠŤDESIATINÁM AKADEMIKA VLADIMÍRA CIRBESA

„Až socializmus vytvára predpoklady, aby sa jednota vedy a humanizmu naplnila a prakticky uplatnila“, povedal akademik V. Cirbes v úvodnom referáte na V. medzinárodnej konferencii etikov socialistických krajín r. 1983 (Filozofický časopis ČSAV r. 1984, č. 3). Na rozdiel od mnohých ktorí túto myšlienku v rozličných obdobiach vyslovili a vyslovujú, toto *objektívne* konštatovanie má zároveň z jeho úst hodnotu *subjektívneho* vyznania. Potvrdzuje sa to najmä teraz, keď sa pri jeho šesťdesiatinách ohliadneme na jeho doterajšie dielo, berúc do úvahy aj vektor jeho terajšieho smerovania, a to málo, čo utrúsi o svojich ďalších plánoch. Spoločným menovateľom pre jeho aktivitu je práve ono *napĺňanie a praktické uplatňovanie* jednoty vedy a humanizmu v našej socialistickej spoločnosti. Nejedná sa o to, že by teoretizovanie o tomto vážnom probléme prenechával iným. Naopak, analyzuje, skúma, zovšeobecňuje, skrátka, teoretizuje. No od iných sa líši tým, čo mu mnohí radi prenechávajú, a čo on na rozdiel od nich považuje za neoddeliteľné od teoretizovania; t. j. pokladá za svoju povinnosť hľadať a v praxi presadzovať prostriedky a spôsoby uplatňovania spomínanej jednoty vedy a humanizmu.

Posledné desaťročie bolo v tomto ohľade voči jubilantovi až nadmieru štedré, ale spájanie vlastnej vedeckej práce s politickoorganizátorskou činnosťou je konštantou jeho života a pôsobenia.

Do nášho vedeckého života vstúpil v minulosti ako väčšina slovenských vzdelancov — ako učiteľ. Dnes, keď už toto entrée nie je pre mladšie generácie samozrejmosťou, podaktorí ťažko dokážu oceniť zisky a straty, ktoré so sebou prinášalo. Akáže tam zisky, keď bolo treba dávať, ba rozdávať sa v čase, keď človek potreboval prijímať, akumunlovať vedomosti i skúsenosti? Teda straty? Kdeže! Život — a študenti, s ktorými mal pedagóg Cirbes dennodenne dočinenia, sú, ako študenti všetkých čias, poriadne živým životom ide nielen o požadovačný, ale i štedrý život. Učí a núti učiť sa. Platí to všeobecne, ale dvojnásobne v tom prípade, keď ide o učiteľov spoločenských vied, a ktovie koľkonásobne u učiteľov marxizmu-humanizmu. Kto ocení tie takmer každodenné neformálne atestácie nielen vedomostí, ale aj — a často najmä — charakteru a vôbec integrity osobnosti, ktoré títo učitelia absolvujú?

A skúšky sú prísnejšie, ak vysokoškolský pedagóg nielen učí, ale aj riadi. Jubilant si to mal možnosť overiť, keď dve decéniá (1950—1971) nielen vyučoval, ale súbežne budoval a viedol príslušné pracoviská pre výuku marxizmu-leninizmu na košických vysokých školách, najskôr na Univerzite P. J. Šafárika a VŠPLI a potom na Vysokej škole technickej; pritom viac rokov zastával aj náročné akademické funkcie (prorektora). Toto pôsobenie zanechalo trvalé stopy aj na jeho vedeckej profilácii. Do popredia jeho odborného záujmu sa dostali problémy formovania socialistického vedomia (a najmä vedeckého svetonázoru), mládeže (v tejto etape najmä študujúcej) a filozoficko-sociologické problémy výstavby socialistickej spoločnosti. O tom, že otázkam svetonázorovej výchovy študentov venoval veľkú pozornosť, svedčí aj pokus využiť na toto pôsobenie aj ich odbornú prípravu, čo v tých časoch nebolo samo-

zrejmosťou. Dokladom tohto úsilia je knižka *Vyučovanie fyziky a vedecký svetonázor* (1963), ktorú napísal v spoluautorstve s V. Hajkom.

Potom prichádza takmer päťročné intermezzo, keď zastáva funkciu podpredsedu Východoslovenského KNV [1971—75]. V tomto období má možnosť siahnuť si na tep života ešte bezprostrednejšie, spoznať jeho meniace sa rytmy a zákruty. Prináša mu to nové skúsenosti a inšpirácie k skúmaniu problematiky formovania socialistického vedomia a spôsobu života a k zamýšľaniu sa nad prostriedkami jeho uplatňovania.

Nové a ešte náročnejšie úlohy naňho čakajú, keď sa r. 1975 stáva členom korešpondentom SAV, členom Predsedníctva SAV a vedúcim Oddelenia Predsedníctva SAV pre riadenie spoločenskovedných pracovísk. Bola to nepochybne forma ocenenia dovtedajších pracovných výsledkov profesora Cirbesa vo vede, v politickej a riadiacej činnosti spojená s očakávaním, že svoje poznatky a skúsenosti využije v zefektívňovaní činnosti SAV a celého spoločenskovedného frontu v zmysle nových zámerov strany, ktoré boli neskôr sformulované v *Jednotnom programe spoločenských vied po XV. zjazde KSČ*.

Opäť ten istý motív, ibaže teraz na kvalitatívne novej rovine: treba domýšľať, teoreticky riešiť nové problémy spojenia vedy a socializmu, najmä problémy spojenia vedecko-technickej revolúcie s prednosťami socializmu, a to najmä v oblasti spoločenských vied. Nepochybne, neľahký teoretický problém. Ale o čo ťažšie je hľadať a nachádzať spôsoby, metódy a „mechanizmy“, ktorými sa nové zásady vednej politiky majú realizovať v bádateľskej činnosti spoločenskovedného frontu, za ktorý je odteraz akademik Cirbes ako funkcionár SAV i ČSAV i ako člen ÚV KSS (od r. 1976) zodpovedný. Je to síce problematika, ktorá úzko súvisí s jeho doterajšou činnosťou, predsa však prináša veľa nových otázok. A tak sa hlavné zameranie jeho teoretickej činnosti presúva na otázky vednej politiky, riadenia spoločenskovedného výskumu a metodológie spoločenských vied.

Objektívna potreba urýchliť tempo vedecko-technického rozvoja a využiť jeho výsledky pri ďalšom rozvoji socializmu, a s tým súvisiace požiadavky na zvyšovanie efektívnosti a kvality vedeckovýskumnej činnosti, formulované a rozpracované na posledných (začnúc XV.) zjazdoch KSČ a na viacerých plénárnych zasadnutiach ÚV, nastoľujú nové teoretické problémy vzťahu vedy a socializmu, riešenie ktorých je predpokladom progresívnych praktických premien vo využívaní vedy v prospech stratégie urýchlenia rozvoja socializmu. Z tohto hľadiska treba v konečnom dôsledku prehodnotiť aj celú sústavu plánovania a riadenia vedeckého výskumu vo vedách všeobecne a v spoločenských vedách zvlášť. „Formovanie rozv. nutého socializmu ako celostého sociálneho organizmu predpokladá, vyžaduje a zahrnuje *harmonický, proporcionálny, komplexný* rozvoj všetkých spoločenských funkcií vedy: funkciu poznávaciu, funkciu svetonázorovú (ideologickú) a kultúrno-výchovnú v širšom slova zmysle, funkciu výrobnéj sily a funkciu teoretického základu riadenia spoločenských procesov“. Tieto funkcie musí veda rozvíjať rovnomerne a v *predstihu*. Logickým záverom domýšľania dôsledkov tejto východiskovej premeny je požiadavka *komplexných výskumov*, ktorá podľa autora vyplýva „z didaktiky vedy a praxe, tak z hľadiska imanentných procesov rozvoja súčasnej vedy, ako aj z hľadiska objektívnych potrieb formovania rozvinutého socializmu ako celostného spoločenského systému“ (Filozofia, r. 1981, č. 1).

Naznačil som tu, nazdávam sa, základnú líniu *teoretických* úvah akade-

mika Cirbesa o vzťahu vedy a výstavby socializmu v súčasnej etape. Hoci ide o teoretické úvahy, ich zmysel a vyústenie sú výsostne praktické. Sú výrazom autorovho hľadania optimálnejšieho spôsobu plánovania vedeckého výskumu, najmä základného výskumu v oblasti spoločenských vied, prekonanie dosť všeobecne pocitovaných nedostatkov už dlhšie uplatňovaného modelu výstavby ŠPZV všeobecne a v spoločenských vedách osobitne. Leitmotívom týchto snáh je práve praktické uplatnenie teoreticky zdôvodnenej idey komplexných výskumov ako hlavnej formy rozvoja vedeckého výskumu, ktoré už roky presadzuje. Pritom si zároveň uvedomuje, že „integrácia vedeckého poznania neznamená, že hranice medzi vedami sa úplne rozpúšťajú a že tým aj organizačná štruktúra vedy na princípe odvetvového charakteru (ktorá absolútne dominuje v súčasnej metodike plánovania výskumu — pozn. M. Z.) je už anachronizmom. Stručne povedané, aj v organizácii komplexných výskumov treba rešpektovať konkrétnu dialektiku integračných a diferenciačných procesov vo vývine súčasnej vedy“ [tamtiež].

Spolu s dôrazom na komplexnosť sa naliehavo vynára aj požiadavka dôslednejšie a cielavedomejšie uplatňovať *prognostickú funkciu* spoločenských vied, ktorá je praktickým dôsledkom teoreticky zdôvodnenej tézy o nevyhnutnosti čoraz účinnejšieho predstihu vedy pred skutočnosťou, najmä v súčasnom období výstavby socializmu.

Poukázal som iba na niektoré dominantné problémy, ktoré sú predmetom teoretických úvah akademika Cirbesa nad našimi spoločenskými vedami. V mnohých statiach a vystúpeniach sa k rôznym aspektom tejto problematiky vracia, pričom viackrát pregnantne sformuloval aj svoje ucelené chápanie funkcií a úloh spoločenských vied v našej spoločnosti (Filozofia 1978, č. 5). Základnou ideou, ktorá preniká všetky tieto úvahy, rozборы i projekty praktických krokov, je presvedčenie, že „spoločenské vedy ako organická súčasť ideologického frontu môžu napomáhať strane v jej historickom revolučnom zápase jedine vtedy, ak budú ako *kvalifikované teoretické zázemie* efektívne *kľúčové problémy* výstavby socializmu. Etapa výstavby socializmu túto požiadavku posúva do ešte *náročnejšej* polohy; a to nielen vtedy, ak ide o hĺbku teoretického poznania, ale aj vtedy, ak ide o štruktúru vzťahov a interakciu vied s revolučnou praxou“ (Filozofia 1985, č. 5). Táto idea zároveň implikuje aj odpoveď na otázku o revolučnosti skutočne marxisticko-leninského spoločenskovedného poznania, ktorá je permanentne predmetom jubilantovej pozornosti, pretože je kvalitatívnou charakteristikou osobitosti tohto poznania v porovnaní s predchádzajúcimi i súčasnými buržoáznymi prístupmi k skúmaniu spoločnosti. Pritom podľa neho priamo axiomaticky platí, že „požiadavka revolučného prístupu k riešeniu a uskutočňovaniu úloh socialistickeho rozvoja je permanentnou požiadavkou, ak sa podstata socializmu nemá deformovať“ (Nová mysl 1982, č. 9). Platí to pre všetku činnosť, teda aj pre prácu v spoločenských vedách.

Pochopiteľne, všetko uvedené sa špecifickým spôsobom vzťahuje aj na filozofiu, ktorá vo všeobecnosti skúma „dialektiku človeka a sveta“, a teda v našich konkrétno-historických podmienkach sa musí koncentrovať predovšetkým na „výskum dialektiky rozvoja socialistickej spoločnosti a socialistickeho človeka, jeho osobnosti, jeho vedomia a spôsobu života, a to v kontextoch s celkovým spoločenským a svetovým pohybom“ (Filozofia 1985, č. 5). Na základe tu naznačených teoretických úvah a postulátov, dobových straníckych

dokumentov a zovšeobecňujúcich skúseností dovtedajšieho filozofického výskumu a tiež prihliadajúc na bádateľské zámery a možnosti našich filozofických pracovísk, sformulovali sa — s jeho výrazným príchinením — na začiatku 7. päťročnice základné tematické oblasti filozofického výskumu u nás do týchto štyroch oblastí: 1. Rozpracovanie teoretických a metodologických problémov rozvinutého socializmu; 2. Rozpracovanie filozofických problémov človeka, osobnosti a problémov komunistickej výchovy pracujúcich a mládeže; 3. Rozpracovanie filozoficko-metodologických problémov súčasnej vedy, najmä spoločenských vied; 4. Vypracovanie syntetických dejín filozofického myslenia na Slovensku (Filozofia 1981, č. 5). Závažná je pritom poznámka, že „aktívna účasť filozofie je však potrebná aj pri riešení celého radu ďalších významných úloh...“, ktorou sa podčiarkuje potreba rozvíjania filozofie ako všeobecného teoretického a všeobecného metodologického základu vedeckého výskumu vôbec. Tento rozvrh základných smerov rozvoja filozofického bádania platí — s určitými modifikáciami — aj v tejto päťročnici, pretože vystihuje ako spoločenskú objednávku voči filozofii, tak aj objektívne trendy jej imanentného vývinu (najmä potrebu rozvoja skúmania materialistickej dialektiky ako pôjmového a metodologického základu súčasnej vedy, ale aj východiska riešenia praktických spoločenských problémov) a zároveň v primeranej miere zohľadňuje aj spätosť súčasných problémov s ich genézou, vrátane genézy ich teoretickej reflexie v predchádzajúcich ideologických koncepciách a v tradícii.

Dôtkol som sa letmo len niektorých podľa môjho názoru však podstatných myšlienok akademika Cirbesa o vede, jej súčasnej povahe, o jej vzťahu k socializmu a význame preň, i úloh, ktoré z tohto vzťahu pre ňu vyplývajú. Je to problematika, ktorá najmä v posledných dvoch desaťročiach (ako som sa už zmienil), zaberá centrálne miesto v jeho mysliteľskej i organizátorskej aktivite. Preto jej bolo treba venovať v tejto krátkej úvahe toľko miesta. Ale touto problematikou sa jeho filozofické a sociologické záujmy nevyčerpávajú. Nie je z tých, ktorí len problémy a úlohy vytyčujú. Neustále sa usiluje podieľať na ich riešení v určitých parciálnych oblastiach. V štúdiách filozofického charakteru patrí závažné miesto problematike, na ktorú sa sústreďoval už vo svojom „predakademickom“ období, t. j. otázkam rozvoja socialistického uvedomenia všeobecne a vedeckého svetonázoru osobitne a otázkam presadzovania sa prvkov socialistického spôsobu života v našej spoločnosti. Určité zovšeobecnenie jeho doterajších teoretických prác z oblasti spoločenských vied nepochybne priniesie kolektívna monografia *Filozofické a metodologické východiská spoločenských vied*, ktorá vyjde vo vydavateľstve Veda. Je nielen jej spoluautorom, ale ako vedúci autorského kolektívu spracoval jej projekt ako aj jej záverečné definitívne znenie. V oblasti sociológie pokračuje v rozpracúvaní problematiky mládeže, pričom v poslednom období venuje zvýšenú pozornosť robotníckej mládeži a venuje sa tiež závažnej a zložitej problematike sociálnej štruktúry našej spoločnosti.

Čo zaželať šesťdesiatnikovi akademikovi Cirbesovi? Okrem všetkého dobrého, čo potrebuje človek vo svojom súkromí, najmä, aby to, čo vo vzťahu vedy a socializmu už malo byť samozrejmosťou, sa samozrejmosťou čím skôr naozaj stalo a aby on, nezdržiaujúc sa pripomínaním podližností, mohol naplno obrátiť zrak, pero, um i organizačné schopnosti k samozrejmostiam zajtrajška a pozajtrajška.

Milan Zigo